

eind, maar steeds. Israel toont, hoe de volken elkaar noodig hebben, en hoe alleen in de gemeenschap der volken het menschelek leven rijker ontwikkeling bereikt. Toont, hoe de tak de gemeenschap met den stam en den wortel niet moet verliezen, want dat een volk in zijn afzondering wel een eenzijdig, hoogstaand doel kan nagen, maar dat zelfs dan die eenzijdigheid zich vanzelf wrekt in het afsterven van de overige takken, die tot geen rijker ontwikkeling komen kunnen.

In verband hiermee nu moet er op gelet, dat Abram's roeping zelf, die Israels isolement ten gevolge had en bewerkte, tevens den last en de toezegging inhield, dat dit isolement niet bestemd was om tot den einde toe te duren. Die roeping toch hield ook in: „In u zullen alle geslachten van het aardrijk gezegend worden." Dit nu duidde er vanzelf op, dat het isolement slechts een tijdelijke maatregel was; en dat deze afscheiding van het volksleven uit het groote verband van het maatschappelijk leven der wereld, slechts middel was, om ten slotte juist tot een veel machtiger contact met de volken te geraken. Als het isolement begint, dreigt het gevaar dat de giftige stroom der wereld het geestelijk kleinood zal vernietigen. Die stroom is dan machtig en de vrome groep klein en zwak. Daarop volgt dan het isolement, om te waken dat het zwakke niet onderga, en zich als geestelijk element in stille afzondering handhave. Maar dit alles moet er toe leiden om het geestelijk element zoo sterk en ten slotte zoo oppermachtig te maken, dat de verhouding wordt omgekeerd, en dat hetgeen getsoeld was nu met geestelijke overmacht alle andere volken, d.i. heel ons menschelek geslacht, zegne. Israel zal gezegend zijn, doch niet om zich in nationale zelfucht te verheffen en af te scheiden, maar veeleer om, zelf gezegend, tot een zegen voor heel de aarde te zijn. Hieruit kwam dan ook bij Israel de profetie op, gelijk dit bij geen ander volk het geval was. Wat Israel is, toont en aan de wereld bleef, is nog het ware niet. Er komt veel meer, er komt veel groofter, er komt iets veel heerlijkers. Het beweegt zich alles toe naar de realisering van het hoogste ideaal. Het is het Koninkrijk Gods dat door de dammen en dijken van het aardse leven heenbreekt, en zich in Israël slechts het middel verschafft, om ten slotte hoofdstroom te worden, en heel het leven der menscheid te beheerschen. Dit alles nu had Israël nog niet, het was in Israël nog niet, het werkte nog in Israël niet, maar het beeld ervan droeg Israel in zijn isolement, en in dat beeld schuldte het hoogheilig idee van het Koninkrijk Gods. Vandaar dat 't niet anders kon, of in Israël moest de Profetie bloeien. De Profetie toch voldeende dat beeld, en bereidde den dag voor, waarop het beeld reël zou worden, en juist in dat ideale beeld stond de opheffing van het isolement op den voorgrond. Noot elschte de Profetie minder dan heel de wereld op. De Profetie zag altoos over de bergen van het Hellige land naar de volken uit. Ze ging uit niet enkel op de redding van enkele personen, maar op de Voleinding van heel het wereldleven, en van de Voleinding van heel het wereldleven op de Voleinding van het Koninkrijk God, en dit zoo weinig in exclusief-geestelijke bedoeling, dat veeleer zelfs het geestelijk element de Profetie meest in vormen toesprekt, die aan het natuurlijke wereldleven der heidensche volken ontleend zijn.

DR. A. K.

„Vroolijker“

Ik ben vroolijker in den weg uwer getuigenissen, dan over allen rijkdom. Ps. 119: 14.

Wie taal en toon in de Schrift beluistert, merkt gedurig hoe de Heere onder zijn volk „vroolijker“ wil zien heerschen. Zoals de morgensterren vroolijk zongen, zoo ook omringt de Heere zijn volk met vroolijke gezangen. Het wordt ons toegesproken dat we vroolijk zingen zullen als oprecht van harte. Heel de Schrift door weerklinkt 't aldoo: „Gij, rechtvaardigen, zingt vroolijk in den Heere". „Des morgens, zoo betuigt de Psalmist, zal ik Uw goedertierenheid vroolijk roemen, en in de schaduw uwer vleugelen zal ik vroolijk zingen". Zoo uit het volle hart komt bij Jesaja de betuiging op: „Ik ben zeer vroolijk in den Heere". „Zing vroolijk, gij dochter Sions", is de oproeping die gedurig tot Israel uitgaat, en als onheil het volk treft, heet het zoo roerend schoon: „de vroolijheid is verdord in de menschenkieren".

Van zelf moet dit leiden tot vergelijking met de vroolijheid der wereld. Ook zij maakt vroolijk geslacht, niet om aan den ernst uitging te geven, maar om den ernst uit het leven te bannen. Staan nu die twee gelijk? De vroolijheid van Gods volk en de vroolijheid van de lieden der wereld? Geenszins. De vroolijheid van Gods kind staat veel hooger, en daarom betuigt de Psalmist: „Ik ben vroolijker in den weg uwer getuigenissen, dan over allen rijkdom". Goud maakt den wereldling vroolijk, maar het vrome volk verheugt zich in zijn God, en de vroolijheid stemming, de vroolijheid toon, het vroolijke hart, dat uit de weelde opbloeit, staat daarom juist in vroolijheid verre beneden de vroolijheid die Gods volk bezielt.

Kan nu gezegd, dat ook in ons land zij, die God vrezen, wat die vroolijheid van stemming en levenstoestand aangaat, leven conform de Schrift? Men versta die vraag wel. Dat er buiten het heilige om op feestmaal en in gezelschap vaak een vroolijheid, soms zelfs een al te vroolijheid toon heerscht, valt niet te ontkennen, maar het is niet die vroolijheid waarop de Psalmist doelt. Veeleer rust op Gods kind de plicht, om de gewone huishoudelijke en maatschappelijke vroolijheid, waarin ook hij deelen mag, van alle onheil innemsel zuiver te houden, en wel toe te zien, dat onder veel gekke, gekkevel en gegangegap geen onheilge hartstocht in ons opleve. Maar niet dat is de vroolijheid, waarvan de Psalmist getuigt. Wat hij bedoelt, gaat veel

dieper, en niet niet op den vroolijken levenstoestand in hals en in gezelschap, maar op den grondtoon die in ons hart weerklinkt. En dan merkt ge telkens, hoe er, met name in ons land, niet zelden een neiging naar het sombere bij wie God vreest wordt aangetroffen, die het gelaat stroef set, den toon dof maakt, en den blik van het oog meer naar beneden dan opwaarts richt. En hier tegen nu gaat de Schrift in. „God ontmoet den vroolijken" heet 't bij Jesaja, en somberheid sluit van de gemeenschap met den Hellige af.

Nu zij men met zijn oordeel over deze neiging tot somberheid uiterst voorzichtig. Er zijn er onder de belijders, die zeer uit de hoogte op deze sombere naturen neerzien, en die zelfs zeer zeker doorgaande vroolijk zijn, maar helaas met een vroolijheid die uit de wereld is, en geheel buiten Gods getuigenis en buiten zijn heilige ontmoeting omgaat. Men is dan Christen, o zeer zeker, ook hoop men op zijn eigen zaligheid, maar men kent de diepte niet, waaruit het kind van God tot zijn lieven Vader roept. Somberheid kan ook uit krankheid van gestel, uit geleden verlies, uit tegenstand en teleurstelling, uit verdriet over aangedane bejegening opkomen, maar dit alles late men hier ter zijde. De somberheid die de door den Psalmist gewilde vroolijheid bant, wortelt in zelfkennis, in schuldbesef, in gevoel van verlorenheid, in een gekomen zijn tot de kennis van zijn zonde en van zijn zondig hart, zonder dat de kennis der verlossing die in Christus Jesus is, de zondigheid beswoert.

Ook hierbij kan vertoon in het spel zijn. Ons zondig wezen is derwijs ontzet, dat we tot in ons zondebesef soms onszelf zoeken te behagen en vroom vertoon voor menschen pogen te maken. Doch ook dit zij hier buitengesloten; we spreken nu alleen van een gansch oprechte gedruktheid, waaronder de ziel lijdt, zoo ze haar zondige natuur indenkt, en in haar beoedelde ziel inkeert.

En dan kan tweedriehier volgen. Of een snelle bekeering of een blijven zuchten. In die snelle bekeering schrijft men dan een oogenblik terug van den diepen afgrond die ons ontdekt wordt, maar grijpt onmiddellijk daarop den Christus aan, en voelt nu zijn ronde wegglijden, taalt er niet meer naar en tobt er niet meer mede. Men is nu gered. Een overgang in het leven, die voor het eerste moment van hoog geloof getuigt, maar toch uiterst ondiep en oppervlakkig, schier in niets peilt de grondloosheid van Gods genade.

Heel anders nu gaat dit toe, zoo men, na zijn bekeering, blijft zuchten. Men wil dan laag voor laag de zonde uit het hart uitsuiveren; telkens een nieuwe laag van genade daarvoor invullen. Maar juist die zucht naar geestelijke empirie verschalkt. Ze verstaat het spontane in het geloof niet. En daardoor blijft ze telkens van de éne zondige laag naar de andere klimmen, en de geloofsmoed om te roepen: „Ik ben verlost", neemt allengs af en gaat tenslotte te loor. Tot aan zijn dood toe blijft men dan twifelen aan zichzelf. Men durft zich niets toeigenen. En de kennis van zonde, die drukt, wordt niet dag na dag ondervangen door de kennis van altoos nieuwe genade die opheft, verwarmt, moed inspreekt en vroolijk maakt. En dit ligt dan niet aan de genade die altoos even rijk is, maar aan onze zonde, die klemmen blijft, en die Satan misbruikt om ons tot nieuwe zonde, die zonde van het geloof, te verlokken.

Dese stand der ziel nu mag niet worden aangemoedigd, maar moet door wie God liefheeft, in zich zelf en bij anderen steeds volstandig bestreden worden, omdat ze Gode de eere onthoudt, die Hem voor zijn grondeloos barmhartigheid van al zijn volk toekout.

Voorzeker gaat 't pad, dat tot de kennis der genade leidt, door de kennis der zonde; maar ge moogt daarbij niet in uw zonde uzel behagen en hangen blijven, maar ge moet altoos weer met den spoed des geloofs uit uw zonde tot de genade opklimmen.

De genade is zoo groot, gaat ook al onze lof en prijs zeer verre te boven, en als God de Heere zoo ontfermt is, een druppel van die genade ook op u en uw huis te doen nederdalen, dan komt 't uw God toe, dat ge opspringt van hellige vreugde, en geen woorden en geen klanken en geen tonen weet te vinden, om ook maar eenigzins naar waarde den roem van den Ontfermer uit te zingen. Dat moet u vroolijk maken. Veel vroolijker dan 't rijkt festijn der lieden der wereld maakt. En zoo ge dan somber in u zelf terugkruip, is dat een belediging van Gods liefde die ge u niet ten laatste moogt laten komen.

Denk het toch in, wat het zegt: „evenals had ik nooit zonde gehad noch gedaan, ja als had ik 't zelf al volbracht wat Christus voor mij volbracht heeft!" en ge moet 't immers uitjuben van hellige vreugde. Het is een wonder van genade, dat ge nauwelijks kunt indenken, en dat u telkens weer, hoeger ge het ook poot in te denken, verwondert en verbaast. Evenals had ik nooit zonde gehad en gedaan! En dan nog daarbij: ja, als had ik 't zelf al volbracht wat Christus voor mij volbracht heeft! Is 't niet onuitspreklijk en onbeschrijfelijk? Een doodschuldige die door zijn Koning uit den kerker wordt ontlagen, vrij wordt gesproken, en nog een levensbestaan toe krijgt, hoe zou die stervende bij de poorten der evangelijs neerzigen. Neen, zulk een springt op van vreugde, is vroolijk tot in het merg van zijn ziel, jubelt het uit, en kan geen wonder vinden om zijn Koning te danken.

En zoo moet de vroolijheid der ziel Gods kind vervullen. Niet maar één enkel oogenblik na zijn bekeering, maar heel zijn leven lang. Zoals de goedertierenheid des Heeren tot in der eeuwigheid is, zoo moet ook de dank en de aanbidding van de verlorne ziel tot in der eeuwigheid zijn. Want al komt er lijden en al kan de tuchtiging niet uitblijven, wat is al het lijden deser aarde, zo ge het waardeert tegenover de eeuwige vreugde die Gods kinderen wacht. En daarom roemt en jubelt wie de volle teug van Gods genade indrinkt: „O, mijn God, ik ben vroolijk in den weg uwer getuigenissen", „ik ben vroolijk over uw toezegging". „Uw genade is mijns harten vroolijheid".

DR. A. K.

Amsterdam, 24 Nov. 1911.

Dr. J. R. Slotemaker de Bruine schreef in de Stemmen voor Waarheid en Vrede een pittig artikel over de Volkstelling en de Hervormde Kerk, waarvan we gaarne nota nemen.

Op zich zelf reeds strekt het Dr. Slotemaker de Bruine tot ere, dat hij aan de struivogelpolitiek der andere Hervormde bladen niet meedoet en volmondig erkent,

dat de uitkomsten der jongste volkstelling voor de Hervormde Kerk zeer ongunstig zijn geweest. Ook de Roomsche Kerk gaat wel gestadig achteruit; in 1830 telde ze 39 %, in 1910 35 % der bevolking; maar deze achteruitgang, dien Dr. Slotemaker de Bruine vooral wijft aan den invloed der gemengde huwelijken, is toch in de laatste jaren uiterst gering; van 1900 tot 1910 bedroeg ze slechts 0.2 % en in Amsterdam, het bolwerk van het Socialisme en Anarchisme, zijn de Roomschen in deze periode zelfs vooruitgegaan. Deze betrekkelijke gunstiger verhouding bij de Roomsche Kerk schrijft Dr. Slotemaker de Bruine toe aan twee factoren; vooreerst aan de herderlijke trouw, die bij de Roomsche Kerk veel grooter is dan bij de Hervormde Kerk, en ten tweede daaraan, dat de sociale actie bij de Roomschen beter is georganiseerd dan bij de Protestanten en deze acties velen aan de Kerk blijft binden.

Staat de Roomsche Kerk relatief genomen er niet slecht voor, de jongste volkstelling toont ook dat de kleinere protestantische Kerken in ledenaantal zijn gestegen. Hoe sterk deze stijging vooral bij de Gereformeerde Kerk is geweest, deelt Dr. Slotemaker de Bruine wel mede in den eindstaat, maar aan het feit zelf heeft hij verder geen aandacht geschonken en ook over de oorzaken die hier toe geleid hebben, spreekt hij niet; wat we betreuren.

Maar wel aarzelt Dr. Slotemaker de Bruine geen oogenblik om het mes diep in de wonde te steken, wanneer hij over de Hervormde Kerk spreekt. Haar achteruitgang is metterdaad schrikwekkend. En het ergste is, dat men voortdormelt, elkaar diets maakt, dat het gevaar zoo erg niet is, nog altoos spreekt van de groote vaderlandsche Kerk, en niets merkt of merken wil van de afbrokkeling der Hervormde Kerk. „Zal onze Kerk wakker worden door het feit, vraagt hij, dat zij in 1830 besloeg 59 pCt., in 1880 nog 55 pCt., thans 44 pCt. van ons volk?" Dat verlies in aantal is niet alleen daaraan te wijten, dat velen naar de kleinere protestantische Kerken overgaan, want de stijging der kleinere Kerken weegt niet tegen het verlies van de Hervormde Kerk op. De eenige conclusie, die over blijft, is derhalve, dat de godsdienstloosheid toeneemt.

Zeker is het getal „kerkeloos" geen volkomen zuivere maatstaf; er zijn eenige godsdienstige volkenden, die „tot geen kerkengenooschap behooren"; en velen, die thans met hun kerk breken, waren reeds lang innerlijk van alle godsdienstig leven los. Maar het getal der eersten is, vergeleken met de massa, zeer gering; en het laatste verschijnsel deed zich ook bij de vroegere volkstellingen voor. Zoodat groeien van het aantal kerklozen beduidt: groeien van het aantal dergenen, die volkomen los staan van eenig godsdienstig leven.

Moet dan wie geen zieleverde kent dan in Gods gemeenschap en geen redding dan in Jesus Christus, niet met bangheid huiveren, nu een getal van meer dan 200.000 zielen, nu 1/4 van onze gansche bevolking, openlijk en bewust de laatste banden doorrijdt met kerk en godsdienst? In tien jaar tijds een klimmen van 115.000 op 290.000, van 4 1/2 % op 5 1/2 %!

Voor al geldt dit feit de groote steden:

De groote steden dus. Eerst eenige naakte feiten. Alleen in Rotterdam besloeg de „volkskerk" nog de helft der bevolking (52 1/2 %); overigens zijn wij daar al beneden (Utrecht 47 1/2 %, den Haag 42 1/2 %, Amsterdam 35 1/2 %). Overal zijn wij in het laatste tiental jaren achteruitgegaan; en niet weinig: Utrecht en Rotterdam met 4 1/2 %, Amsterdam met 6 1/2 %, den Haag met bijna 12 1/2 %. Ons verlies wordt niet opgewogen door den groei van de andere protestantische kerken. Ook het Protestantisme is overal achteruitgegaan: Utrecht met 1 1/2 %, Rotterdam met 3 1/2 %, Amsterdam met 5 1/2 %, den Haag met 7 1/2 %. En het getal der kerklozen is overal geklimmen: Utrecht met 2.5 %, Rotterdam met 5.5 %, Amsterdam met 6 1/2 %, den Haag met 7.5 %.

Liet men nu eerst deze nuchtere feiten eens rustig — of onrustig — aanzien; de nauwkeurige cijfers in de tabellen eens voor zich zelf uitspreken; met zijn ziel hier zien en hooren.

Dan zal men toch huiveren. Ons arme volk! Ee de arme zielen! En onze arme kerk, die door de historische en verantwoordelijke plaats inneemt, terwijl ik niet zie, hoe zij zich zal kunnen verantwoorden.

Het gaat inderdaad niet goed. En de bijstandende, die het anders zeggen durven met troostende stem, mogen geen gehoor meer vinden. Vóór alle dingen is noodig schrik.

Dr. Slotemaker de Bruine behoort zeker niet tot de profeten, die roepen: vrede vrede en geen gevaar. Juist omdat hij zijn Kerk liefheeft en meent, dat ze een taak in ons volksleven heeft te verrichten, aarzelt hij geen oogenblik op haar ernstige krankheden te wijzen. Die zedelijke moed eert hem en getuigt meer van zijn waarachtige liefde voor de Hervormde Kerk, dan het pleisteren met looze kalk, om de breuke in Sions muren te verbergen.

Als kundig arts laat hij het echter niet bij het peilen van de wonde en het vaststellen van de diagnose der krankheid, maar zoekt hij ook naar de rechte geneesmiddelen. Welke hij daarvoor aanwijst, bespreken we in een volgend artikel.

Onze liturgie.

I.

Nu het vraagstuk aan de orde is gesteld, hoe onze eeredienst kan verbeterd worden, en reeds van verschillende zijden het bericht tot ons kwam, dat men op de volgende Generale Synode de herziening van onze liturgie ter sprake hoopt te brengen, meenen we onze Kerken geen ondienst te bewijzen door haar in een kort historisch overzicht te laten zien, hoe onze vaders hun eeredienst vroeger hebben ingericht.

Het woord liturgie moge daarbij niemand afschrikken, alsof we daarmee bedoelden een Roomsche element in onze eeredienst

in te voeren. Wie dat meent, heeft blijkbaar nog nooit het opschrift gelezen, dat boven de formulieren van onze eeredienst staat, want daar leest men: *De liturgie der Gereformeerde Kerken in Nederland*. Het woord liturgie is dan ook niet aan de Roomsche Kerk ontleend, staat ook niet met haar eeredienst als zodanig in geen het minste verband, maar is van Griekschen oorsprong en beduidt oorspronkelijk een *publiek ambt* en wel bepaaldelijk een *eeraamt*, dat men ten dienste van het volk waarnam, en waarvoor men niet bezoldigd werd. In dien zin wordt het ook in het Nieuwe Testament nog gebruikt, want als de Apostel Paulus in Rom. 13: 6 zegt, dat de Overheids personen „dienaars van God" zijn, staat hier in het oorspronkelijke het woord *liturg*.

Maar naast deze in het gewone Grieksche gangbare betekenis van staatsambt kreeg het woord liturgie onder de Joden nog een geheel andere betekenis, die het in het gewone Grieksche niet had, doordien de Grieksche vertalers van het Oude Testament het woord *liturgie* gebruikten voor den publieken eeredienst van God in het heiligdom. Het wordt daarbij nooit gebruikt voor den privaten eeredienst in het huisgezin, ook niet voor den eeredienst van het volk zelf in den tempel, maar altoos voor den dienst der priesters. De Apostelen nu hebben zich bij dit destijds reeds gevestigd spraakgebruik aangesloten, en ze gebruiken het woord liturgie in het Nieuwe Testament dan ook altoos, wanneer er sprake is van den Oud-Testamentischen eeredienst in den tempel. Zoo wordt in Luc. 1: 23 van Zacharias gezegd, dat als de dagen van zijn liturgie, d.w.z. van zijn priesterlijken dienst, vervuld waren, hij naar zijn huis ging, en in Hebr. 9: 21 spreekt de Apostel van de „vaten der liturgie", waarmee hij bedoelt het heilig vaatwerk in den Tabernakel.

Juist dat praegante gebruik van het woord liturgie voor den *ceremoniellen* eeredienst onder Israel, en wel bepaaldelijk voorzoover deze eeredienst geschiedde door de priesters in onderscheiding van het volk, zou op zichzelf er niet voor pleit hebben om het woord over te nemen voor den Christelijken eeredienst, want zulk een uiterlijke ceremoniellen eeredienst kent de Christelijke Kerk natuurlijk niet, en nog veel minder kan er sprake zijn van een afzonderlijke priesterlijke bediening, waar juist alle geloovigen tot priesters geroepen zijn. Het misverstand, dat hierdoor ontstaan kon, is dan ook oorzak geweest, dat de Apostelen het woord liturgie wel gebruikten voor de ambtelijke diensten van het Oude Testament, maar gewoonlijk niet voor die van het Nieuwe Testament. Ze hebben daarvoor het woord *diakonia* gekozen, dat nog in ons diacon is overgebleven en dat evenzeer dienst beteekent. Dat het woord *liturgie* tweemaal in den brief aan de Hebreërs voor Christus' ambt gebruikt wordt, n.l.: Hebr. 8: 2 en 6, is hiermede niet in strijd, want de Apostel kiest dit woord daar met opzet, om de uitnemende heerlijkheid van Christus' priesterschap tegenover de bediening van den Tabernakel te doen uitkomen, en zegt daarom dat Christus de liturg (bedienaar) van den waren Tabernakel geworden is en dat hij een zooveel uitnemender liturgie (bediening) gekregen heeft, als Hij ook eens beteren Verbonds Medelaar is.

Slechts eenmaal wordt dan ook het woord liturg in het Nieuwe Testament gebruikt voor het Apostolisch ambt, n.l. waar de Apostel in Rom. 15: 16 zegt, dat hem de genade is gegeven, opdat hij een liturg (dienaar) van Jesus Christus onder de heidenen zij. Terecht merkt Calvijn hierbij op, dat het woord „liturg" hier niet in gewonen zin het ambt van Apostel beduidt, maar dat de Apostel, door juist dit woord te kiezen, blijkbaar zinspeelt op de offerande, die de priester had te verrichten. Er volgt dan ook: „opdat de offerande der heidenen aangenaam worde, gehelligd door den Helligen Geest". Paulus vergelijkt zich hier met een priester, en het offer, dat hij Gode te brengen heeft, zijn de heidenen, die door zijn prediking tot God bekeerd zullen worden. Het woord liturg wordt hier dus niet in eigenlijken, maar in beeldspreukigen zin gebruikt, evenals wanneer Paulus de gemeente noemt Gods akkerwerk en zich zelf bij een landman vergelijkt. In dien zelfden zin moet het woord liturgie ook verstaan worden in Phil. 2: 17, waar de Apostel zegt, dat hij zich verblijden zal, wanneer hij tot een drankoffer geofferd wordt over de offerande en liturgie huns geloofs, waar de saamvoeging van offerande en liturgie wederom wijst op een priesterlijken dienst. Paulus bedoelt, dat hij aan God de offerande van het geloof der Philippenzen als priester had opgedragen en nu bereid was bij dit offer en deze priesterlijke bediening van hun geloof als vrucht op zijn arbeid, ook te voegen het offer van zijn bloed, door martelaar te worden voor het Evangelie. Al deze beeldspreukige uitdrukkingen toonen echter, dat het woord liturgie en liturgie hier niet in eigenlijken zin bedoeld zijn, maar in overdrachtelijken zin. Onze vertaling: dienaar en bediening, is op deze beide plaatsen dan ook niet juist en doet de schoone beeldspraak, die de Apostel hier gebruikt, niet tot haar recht komen. Wanneer men vertaalt *priesterlijke dienaar* en *priesterlijke bediening*, wordt eerst duidelijk, wat op beide plaatsen door den Apostel is bedoeld.

Meestal gebruikt Paulus het woord liturgie echter niet voor den dienst der ambtsdragers onder het Nieuwe Testament, maar juist omgekeerd voor den dienst der geloovigen, als wilde hij daarmee zoo scherp mogelijk doen uitkomen, dat van een priesterlijken dienst door een bepaald ambt, zoals onder het Oude Testament, geen sprake meer kan wezen onder het Nieuwe Verbond. In de Septuagint wordt het woord liturgie nooit gebruikt voor de offerande van het volk, maar voor den dienst der priester-

ters alleen; thans keert de Apostel het juist om en gebruikt hij het woord schier uitsluitend voor de offeranden der geloovigen en wel bepaaldelijk voor de collecten, die de gemeente hield voor de armen. Zoo zegt Paulus in Rom. 15: 27, dat de christenen uit de heidenen, die door de prediking van Jeruzalem uitgegaan, de geestelijke goederen deelachtig waren geworden, schuldig waren op hun beurt de arme broederen te Jeruzalem van hun lichamelijke goederen te dienen, waar het woord liturgie gebruikt wordt. Evenzo noemt hij in II Cor. 9: 12 de collecte te Corinthen voor de gemeente te Jeruzalem gehouden, een „liturgie". En hetzelfde spraakgebruik vindt men in Phil. 2: 25 en 30, waar de Apostel Epafroditus, die door de gemeente van Philippus was afgezonden om Paulus geld te brengen voor zijn onderhoud, een liturg (bedienaar) noemt van zijn nooddrift en zegt, dat hij het „gebrek hunner liturgie" (bediening) aan hem vervuld had. Ongetwijfeld speelt ook hier bij het gebruik van het woord liturgie altoos de gedachte door aan een priesterlijke handeling, want deze gave wordt door Paulus zelf in Phil. 4: 18 genoemd een *weelreukende reuk*, een aangename offerande, Gode welbehagelijk. Onze Kantteekenaar merkt daarom terecht op, dat het woord liturgie hier gebruikt wordt, „omdat het aanduidt een dienst der offering, gelijk de almoes ook geestelijke offeranden genoemd worden in Phil. 4: 18 en Hebr. 13: 16."

Zoo wordt het woord liturgie in het Nieuwe Testament dus in algemeene zin gebruikt om een *publieken dienst* uit te drukken en wel bepaaldelijk een dienst van God. Zelfs waar het in Rom. 13 gebruikt wordt voor een staatsambt, wordt er toch aan toegevoegd, dat de Overheid een *dienaar* Gods is, d.w.z. dat ze dit ambt van God ontving en Hem daarin te dienen heeft. In dien zin noemt de Apostel in Hebr. 1: 14 ook de engelen „liturgische geesten", wat natuurlijk niets te maken heeft met den eeredienst in den hemel, maar alleen wil zeggen, dat ze een *ambt*, een dienst van God ontvangen hebben, want er volgt op: dat ze worden uitgezonden tot dienst om dergenen wille, die de zaligheid beerven zullen. In de tweede plaats wordt het woord liturgie in specialen zin gebruikt om het voetspoor van de Zeventigsten voor den priesterlijken dienst in het heiligdom en ziet het vooral op den ceremoniellen eeredienst van het Oude Testament. En in de derde plaats wordt het ook gebruikt voor den „dienst des offeranden" onder het Nieuwe Testament, hetzij in overdrachtelijken en beeldspreukigen zin om aan te duiden, hoe de Apostelen priesterlijk de door hen gewonnen geloovigen offeren aan God den Heere, hetzij om daarmee te beteekenen de offeranden van liefdegaven, die de geloovigen brachten voor de armen. Bij dit laatste houde men echter wel in het oog, dat het woord liturgie dan nooit gebruikt wordt voor private liefdegaven, die door een enkelen geloovige worden geschonken, maar voor collecten door de gemeente gehouden, zoodat het karakter van een *publieken dienst* ook hier bewaard bleef.

Toch zou dit alles voor ons begrip van publieken eeredienst ons nog niet verder brengen, wanneer het woord liturgie niet op een plaats in het Nieuwe Testament nog in een anderen zin gebruikt werd, n.l. in Hand. 13: 2. Lucas verhaalt daar, hoe de uitzending van de eerste zendingsdienaren te Antiochie heeft plaats gevonden. Voordat men hietoe overging, is eerst blijkbaar een publieke samenkomst der gemeente gehouden, waar men met gebeden en vasten het aangezicht des Heeren heeft gezocht, opdat Hij de mannen zou aanwijzen die voor dezen arbeid geschikt waren. Lucas nu verhaalt dit aldus: „en als zij den Heere „liturgeerden" en vastten, zelde de Heilige Geest: zondert Mij af belde Paulus en Barnabas." Het woord „liturgeerden" wijst hier ongetwijfeld op den publieken eeredienst, gelijk onze Statenvertalers dan ook opmerken: „Het Grieksche woord liturgie, dat hier gebruikt wordt, beteekent meest allerlei openbare dienst doen, en hieronder wordt te dezer plaatse verstaan de openbare dienst van de prediking met de openbare gebeden en de bediening der sacramenten met hetgeen daaraan verbonden is".

Tegen het gebruik van het woord liturgie voor den publieken eeredienst kan daarom geen bezwaar bestaan, want de Hellige Schrift zelf heeft dit woord gebruikt voor den dienst des Woords, der gebeden en der Sacramenten. Alleen mag het woord *liturgie* ons nooit verleiden om daarmee *dezen* eeredienst te maken tot een voorrecht van een bepaalden priesterstand en daarmee te verbinden de gedachte aan een *zoenoffer*, zoals dit bij Israel het geval was. Dat is de fout van de Roomsche Kerk geweest, die zelfs op grond, dat het woord liturgie in Hand. 13: 2 gebruikt wordt, beweert, dat toen door de Apostelen als „priesters" het „misoffer" is opgedragen, omdat liturgie altoos een priester en een zoenoffer onderstelt; ze ziet daarom in deze plaats zelfs een der sterkste bewijzen voor het misoffer. Metterdaad is dit, gelijk Calvijn terecht opmerkt, een misbruik van het woord „liturgie", dat in het Nieuwe Testament geen den minsten steun vindt. De Apostelen gebruiken het woord liturgie wel in dien zin van den Oud-Testamentischen eeredienst, maar nooit van den Nieuw-Testamentischen eeredienst. Ze vermijden zelfs met opzet het woord „liturg" voor de ambtsdragers van het Nieuwe Testament, om te voorkomen, dat men de priesterijde van Israel op de ambtsdragers van het Nieuwe Testament zou overbrengen. En waar het woord liturgie gebruikt wordt voor de offergaven van het Nieuwe Testament, ziet het nooit op het Avondmaal, maar altoos op de liefdegaven der gemeente. Maar mits elk misverstand

In dit opzicht u Protestanten die heusch niet zoo niet hulverig te thans te gebrui dienst der geme is ons daarin v mogen we geru

Voor M.

Ingekomen bij lijk dank ontv Schaaphout, Loo gevonden in de van Da. H. J. Kerk te Leiden

Koetwijk.

1. Miss E. SAKI PRINSEJIE WAR. 3 uit het Engelse KUYPER. J. BOUT Miss SAKTON V gouvernante van Als zodanig dan op den ren Jan hooge taak vervul

Haar herinnering het koninkrijk l een Engelsch boe Meij. H. S. S. verdienstelijk gem 266 te vertale een overzetting te

Het leest alleij Ook in onze in de liefde heeft vreugde worden e Het doet ons 't onzer Vorstin, er als wij zijn, is da

Het vertelt van die tot duver on Groote mensch lezen, maar ook 't

Ook met het o feest, — dat feest Calvinisten den v sprong door de v geschenkt bijzonde z. ONZE BUU Zevende druk. Ha

Dit is 't oude NICOLAAS BERT weten wie de Ont er ook het werk

Eerst later kw voor den tweede uitgever, een voort dat de Ogenooi nster, Mevrouw geb. BREETS was.

Dit boek van v met gaarte gelees Hoewel een bet druk dateert van onderd.

Het getuigt, na die kon het wet pen en bestuur van compositie er die het leest of h zij, dat de schrij hart en de mens teekent, goed h beschreef.

En in zoo gun zijn Schrijfter sit schreef A. C. K geboren waart ge gelacht totel gen delinge verhalen woord, door frinot tot betooverens t dan was voor u de geteekende lij het was het per tretien gaf spreke vleesch en bloed, wij sagen met eig

En die voort Schrijfter komen de geschreven le Toen zij acht-en BOON dit haar e onste vaderlands plaats zou innem

Later gaf ze v GAAT NIET VERL van 1864 is gepre druk is opgenome 3. M. J. BREDE Ook nu weer s uitgever Bredée

het licht gegeven. Keurig en fleur Bijzonder aanl met het oog op E

Laat mij de v P. J. KLOPPERS NEDERLAND; J. D A. J. HOOGENB KLEIN BEGOONE MOERT; J. V. D. HARVOHMING; T VAAN. Reeds de borgen den inhou

Voor 't beette een aardig kinder 4. CHRISTELIJE Van St. NIKL OUDE JAAR.

Op den Oude het nog altijd m die dan zorgen v in het onbewuste

Waarom men avond-vierling in gang van het o minste geen ledi niets voelt, wil e

Paganisme en in ontdekken. Ik vind zoo'n voor te danken; Gratie", waarin e

Dan, ik eerb anders denken e mee instemmen. Maar hoe het luid, heb je vo gewoon bent a te doen, en wie i